

Гурлева Т. С.
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії консультативної психології і психотерапії
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна

ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З КОРИСТУВАЧАМИ ЗМІ ТА МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ЧЕРЕЗ ТЕКСТ

В часи гібридної війни, посилення ризику інформаційної небезпеки, громадяни мають підвищувати власну медійну грамотність, вміти протистояти деструктивним, маніпулятивним впливам сучасного медіапростору. Важливим вважається вміння громадянина читати тексти із друкованих ЗМІ та Інтернет з мінімальною загрозою для свого психологічного благополуччя, для розвитку і зміцнення себе як особистості, суб'єкта власної життєдіяльності.

Дослідження проблеми психологічної допомоги громадянам у розвитку і зміцненні здатності протистояти маніпулятивному медіавпливу базується на принципі суб'єкт-суб'єктної, діалогічної взаємодії між учасниками комунікації, на основі стосунків співучасті та співробітництва, що розглядається в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, таких, як М.М. Бахтін, О.О. Леонтьєв, А. Ленгле, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, В. Франкл, Н.В. Чепелева та ін.

Медіаосвіта і виховання та розвиток рис і якостей особистості читача мають бути виокремлені та взаємопов'язані.

В науковій літературі зазначається, що «медіаосвіта пов'язана з усіма видами медіа (друкованими, графічними, звуковими, візуальними, тощо) і різними технологіями. Медіаосвіта має надавати знання щодо того, як : 1) аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; 2) визначати джерела медіатекстів, їхні політичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси й контекст; 3) інтерпретувати медіатексти й цінності, що несуть в собі медіа; 4) добирати відповідні медіа для створення та розповсюдження власних медіатекстів і залучення зацікавленої в них аудиторії; 5) уможливити вільний доступ до медіа для споживання та виробництва власної медіапродукції [4, с. 9].

Завдання медіаосвіти полягає у тому, щоб навчити людину грамотно «читати» медіатекст; розвинути здібності сприймати та аргументо-

вано оцінювати медіаінформацію, самостійно і критично мислити; привити естетичний смак; допомогти інтегрувати знання та вміння, здобуті на різних заняттях, при сприйнятті, аналізі інформації, у творчій діяльності; проявити і сформувати через медіадіяльність та медіаактивність особистості її соціальну та громадянську відповідальність [4, с. 18].

На думку С.У. Гончаренка: «Основним завданням медіаосвіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприймання й розуміння різної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку тощо» [1, с. 202].

На сьогодні запроваджується низка заходів з метою підвищення медійної грамотності населення, формування знань, умінь і навичок з інфогігієни: сучасний читач має усвідомлювати, звідки і в якому вигляді (в якій «обгортці») можна очікувати небезпеку, яким чином і з якою метою маніпулятор через ЗМІ може впливати на свідомість і поведінку людей, як дітей, так і дорослих.

Актуальними і затребуваними виявляються онлайн-лекції, конференції, курси з медіаграмотності та інфогігієни. Для прикладу візьмемо публічні онлайн-виступи засновниці волонтерської ініціативи з інформаційної гігієни «Як не стати овочем» Оксани Мороз, які набули значної популярності і є надзвичайно важливими у плані підвищення медіаосвіченості користувачів ЗМІ та Інтернет у протистоянні українців інформаційним вірусам – фейкам та маніпуляціям.

Можна говорити, що площина медіаосвіти, інфоргігієни як орієнтування в просторі маніпулятивних пасток і загроз (що? І звідки?), які чагують на читача у медіапросторі, запропоновані заходи щодо них, набули свого розвитку і поширення.

Втім, на сьогодні можна констатувати певну роз'єднаність площин підвищення *медіаосвіти* і *розвивальної площини* – виховання, розвитку і саморозвитку якостей особистості, яка здатна до критичного мислення, до активного протистояння медіаманіпуляціям. Це означає не лише знання того, що саме і звідки, і в якій формі можна очікувати небезпеку. Громадянину-читачеві необхідно свідомо ставитись до психологічних можливостей і здатностей себе як особистості, яка безперестанно розвивається і вдосконалюється. Тобто, варто бути інфограмотним, а разом з тим мати розуміння і мотивацію до вдумливого користування інформацією («Навіщо мені це потрібно?») і розвивати в собі потенції задля забезпечення себе, а також тих, хто поруч, від руйнівних медіаманіпуляцій. Має бути посилений рівень психологічної готовності до непрямого, опосередкованого спілкування, зокрема через текст.

Захищений від інфонебезпек читач має:

1. розуміти важливість навчання і дотримання інфогігієни; знати особливості опосередкованого спілкування, зокрема через текст, маніпулятивних загроз і пасток, які можуть бути наявні в медіатекстах;

2. усвідомлювати важливість розвитку і саморозвитку суб'єктних якостей, таких як довіра до себе, відповідальність, автономність, діалогічність тощо у протистоянні медіаманіпуляціям, у виявленні своєї читачької активності, особливо в умовах інформаційних загроз.

Так, вважає В.О. Татенко, суб'єктність – це «схильність до відтворення, творіння себе у відповідних, а часом і в несприятливих умовах. Відображає, перш за все, характер активності людини як суб'єкта і розкривається в таких поняттях як вільний, самостійний, автономний, ініціативний, творчий, оригінальний» [5].

Важливою є думка В.В. Знакова про те, що суб'єкт «не тільки пасивно фіксує, розуміє природні і соціальні ситуації, але й намагається активно впливати на них. Внаслідок цього він перетворює не тільки світ, але й себе у світі [цит. за 3, с. 121]. Тож, підтримка і активізація суб'єктності людини сприятиме підвищенню здатності опиратися маніпулятивним впливам як у прямому спілкуванні, так і через медіатекст.

За результатами теоретичного осмислення проблеми психологічних умов протистояння маніпуляціям через текст, а також аналізу проведених психологічних досліджень і наборок консультативної допомоги читачам протистояти медіаманіпуляціям через текст, нами розроблена «Пам'ятка для читача медіатекстів: як убезпечити себе від маніпуляцій» [2].

Зазначена Пам'ятка мала на меті охопити кілька орієнтирів психологічної допомоги сучасному читачеві, який мотивований на зміцнення власних можливостей протистояти маніпулятивним впливам текстових матеріалів в друкованих ЗМІ та Інтернет-виданнях. Це:

по-перше, розуміння і вміння вирізнити найбільш поширені ознаки маніпуляцій в тексті: особливості заголовка й використання епітетів, заплутування, нелогічність, недотримання причинно-наслідкових зв'язків у викладенні змісту, нещирість тощо;

по-друге, окреслення мішеней впливу на читача з боку маніпулятора: проблеми, почуття, інтереси, смисли і цінності, сподівання, емоції, побоювання окремих груп населення тощо, їх особливості (наприклад, дитяча аудиторія);

по-третє, активізація власних можливостей читача у протидії деструктивним впливам через текст: розвиток відповідальності, автономності, незалежності, довіри до себе, діалогічності, активності та ін. – власної суб'єктності;

по-четверте, допомога не лише собі в забезпеченні від руйнівного впливу медіатекстів, а також іншим людям (членам родини, друзям, знайомим тощо);

по-п'яте, розуміння ролі фахового психолога у посиленні своєї здатності критично мислити, аналізувати тексти, бачити в них можливі небезпеки і пастки, бути готовим до обговорення отриманих відомостей з іншими людьми, до діалогу, розуміння і уміння ведення якого може сприяти кращому розвінчанню недіалогічних, маніпулятивних медіатекстів.

Спеціальні заняття психолога з клієнтом можуть з успіхом доповнюватись опрацюванням окремих пунктів цієї Пам'ятки, стати основою для практичних вправ по визначенню маніпуляцій і знаходженню внутрішніх резервів протистояти думкам, намірам і способам поведінки, які нав'язуються нещирим комунікантом на сторінках друкованих засобів масової інформації та Інтернет.

Результативність психологічної допомоги забезпечується поєднанням підвищення освідченості з питань інфобезпеки, інфогієни, і разом з тим – розвитку, активізації саморозвитку сучасним читачем особистістних рис і якостей, що сприятиме успішному запобіганню негативному деструктивному впливу медіатекстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

2. Гурлева Т. Пам'ятка для читача медіатекстів: як забезпечити себе від маніпуляцій. *Практичний поради́к*. 2021. 10 с. (Неопублікований). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724526/>

3. Дембицька Н. М. Атрибутивні ознаки економічної суб'єктності особистості : *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України*. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2012. Т. 24, ч. 6. С. 120-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzpp_2012_24_6_17

4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр Вільної Преси, 2013. 352 с. URL: <https://www.aup.com.ua/uploads/mo2.pdf>

5. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії* / заг. ред В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. С. 316–358.